

Benoît Luyckx *Danse* (1996)

Barbara Hepworth *Squares with two circles* (1963-1964)

Contravorm

Liggend in de stoel bij de tandarts probeerde ik van binnenuit het boren in mijn kies te volgen. Een oude vulling moest eruit, een nieuwe erin. Voor het houvast van de nieuwe vulling was het echter nodig om het gat wat groter te maken, waardoor de rand van mijn kies wat dunner werd. Dat was een heel precies karweitje. Ik zag het aan de ogen van de tandarts, al moest ik daarnaar zoeken achter een spatscherm, een hoog opgetrokken mondkapje en een loepbril. Met haar apparaten balanceerde de vakvrouw op de rand van iets (de kies) en niets (het gat). In een soort uitvergroting zag ik de ENCI-groeve in Maastricht voor me, waar het groeiende gat van de mergelwinning de Pietersberg dreigde te vernietigen – reden waarom de groeve inmiddels gesloten is. Het gekke is: ik ben de Pietersberg vooral gaan zien vanwege dat gat. Ofwel door de ruimte die in de berg is ontstaan. En het is nog steeds zo, want ik kom nogal eens in Maastricht: de lege groeve is mijn oriëntatiepunt.

Het zette me aan het denken over de 1,5 meter en ons ongemak daarover. Zouden we ook anders naar die ruimte kunnen kijken?

In de beeldhouwkunst is het een bekend gegeven: de kunstenaar werkt altijd in het 'gebied' dat het werk niet is. Wat het publiek als eindresultaat ziet is datgene wat niet is weggehakt, datgene waar de beeldhouwer vanaf is gebleven. De ruimte om het materiaal heen is als het ware de onzichtbare mal. Dat wordt de *contravorm* genoemd, of het negatieve beeld.

Het werk van Barbara Hepworth laat die contravorm goed zien, al zit die op het eerste oog vooral aan de binnenkant ervan. Bijna automatisch wordt je blik getrokken naar de gaten in de steen, naar de ruimte die is ontstaan in wat de kunstenaar heeft weggehakt. Tegelijk wordt in de blik op die gaten 'het grotere plaatje', dat wil zeggen de context van het beeld, juist heel voelbaar. In *Squares with two circles* treedt wat feitelijk op de achtergrond staat (het bos) juist naar voren. Ik verbeeld me zelfs dat de bomen door de steen heen zichtbaar zijn.

Ook het werk *Dance* van Benoîte Luyckx laat de contravorm goed zien. Het vraagt even wat oefening, maar wie zich niet op het beeld concentreert en in plaats daarvan er om heen kijkt, z'n blik dus verruimt, kan de steen uit het licht

tevoorschijn zien komen. Het beeld wordt als het ware gedragen door de ruimte erbuiten en daardoor maakt het beeld de indruk licht(voetig) te zijn, en lijkt het, bij enig verder oefenen in kijken, zelfs te gaan bewegen. Danser Mieke Koldewee, met wie ik vaak samenwerk, leerde mij dat het de essentie van dansen is dat je je concentreert op de ruimte óm de lichamen van andere dansers heen. In die ruimte vindt de dans plaats, niet in lichamen die op elkaar botsen. Dat gaat aanvankelijk stroef en housterig, en dat is misschien ook wat we nu meemaken op straat en in de supermarkt. We ontwijken de ander, in plaats van dat we durven bewegen in de ruimte.

De in deze serie al eerder aangehaalde existentialist Jean-Paul Sartre raakt in *Het Zijn en het Niet* deze thematiek van de open ruimte ook aan. De kern van wat een mens is, zegt hij, zit niet in iets ín hem, zoals zijn karakter of hoe hij zich gedraagt, of welk beroep hij uitoefent of wat hij doet. De mens wordt juist bepaald door wat buiten hem is. Zijn bestaan huist in wat hij níet is of in de onbepaaldheid van zijn leven. Dat klinkt misschien abstract, maar ik denk dat ieder van ons dat ‘zijn in het niet’ dagelijks ervaart: elke ochtend als we opstaan ligt de dag wezenlijk open voor ons. Zelfs als die volgens planning verloopt staan we voortdurend voor talloze verrassingen. Je loopt de winkel in met een boodschappenlijstje voor het avondeten en je oog valt op een andere (vergeten) groente dan je had bedacht en je besluit iets heel anders te gaan maken. Maar eenmaal daarmee begonnen blijkt je toch nog iets niet in huis te hebben en ga je naar de burens voor een kopje suiker. Daar tref je

een andere buur die je vertelt over de negatieve uitslag van de Corona-test van zijn kind, en daarop proosten jullie terwijl thuis het eten aanbrandt. De dag verliep weliswaar volgens een vast patroon (opstaan, boodschappen doen en koken) maar niets van dat alles was wat het was. En precies in wat het niet was bestond de dag: in het getroffen worden door de vergeten groente, in de ontmoeting met de buur die je niet opzocht, in de blijdschap over de afwezigheid van het virus in de test, in het eten dat niets was geworden. Het tegenovergestelde gebeurt in de Amerikaanse filmkomedie *Groundhog Day*: een weerman die een reportage maakt van een jaarlijks feest in een klein dorpje komt terecht in een tijdslus: elke ochtend wordt hij wakker op dezelfde dag, die zich precies zo afspeelt als de dag ervoor. Zelfs als kijker word je er moedeloos van, want dat is toch geen leven.

In de mystieke tradities is het telkens het niet, de leegte of de openheid die centraal staat, al moet je daarvoor telkens voorbij de vaste vormen kijken. Denk aan het verhaal van de Heilige Graal die schijnbaar om een soort vaas draait, terwijl het juist gaat om de lege binnenkant daarvan; of aan de vallei in een vers van de Tao Te Chingⁱ: onze aandacht wordt steeds getrokken door de vaste vormen, maar het gaat telkens om de ruimte die vorm-geeft.

Toen ik opstond uit de tandartsstoel liet mijn lichaam daarin een lichte indruk achter. Het duurde even, en toen veerde het leer weer terug. Alsof ik er niet was geweest.

Waar was ik gebleven?

ⁱ Uit: *Tao Te Ching*, het zesde vers: The spirit of the valley never dies / This is called the mysterious female. / The gateway of the mysterious female / is called the root of heaven and earth. / Dimly visible, it seems as if it were there, / yet use will never drain it.